

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд

Литературата в дигиталния свят

Как дигиталните технологии променят общуването с текста

Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по ...

(Методика на обучението по литература)

Докторант: Иван Велчев Велчев

Рецензент: доц. д-р Огняна Георгиева-Тенева

Общи данни за труда

Дисертационният труд на Иван Велчев се състои от увод, три глави и заключение, към които са прибавени специализирана и допълнителна библиография и приложение. Общият обем е 270 страници.

Оценка на качествата на дисертационния текст

Актуалността на изследователския предмет не се нуждае от пространно аргументиране – удостоверява я разширяването на дигиталната вселена във времето, през което Иван Велчев е писал дисертацията си. Видян в контекста на усиленото дигитализиране на образованието в последно време, поставеният въпрос придобива още по-голяма значимост.

Цялостно научно изследване по темата на дисертацията у нас няма – съществуващите разработки са по конкретни аспекти на използването на дигиталните технологии в литературното образование.

Структурата и композицията на изложението съответстват на изискванията за научния жанр *дисертация*. В общ съдържателен план може да се разграничат няколко главни компонента, които се намират в подходящи пропорции и органична взаимовръзка – *теоретично знание, критическа рефлексия на теоретичното знание, актуално и проспективно (дигитално) битие на училищното литературно образование.*

Изследването стъпва на широк научен фундамент, теоретичните източници са проучени задълбочено. Системите на мислене и техните важни за труда постановки са анализирани и са прокарани през взискателен оценъчен филтър. В обществения контекст на разрастващ се технодетерминизъм трудът излага размисъл за онтологичния статус на виртуалния свят и убедително обосновава нуждата от доминация на човешкостта, като предлага конкретни начини за нейната защита.

Преди всичко, разработката успешно мотивира нуждата от осмисляне на дигиталния свят не само в технологична, но и в социално-психологическа и културна перспектива. Флуидната идентичност на съвременния ученик, който пробва различни виртуални самоличности, се разглежда с угриженост като застрашаваща индивидуалността, а мултикултурността се интерпретира като стимулант на унифициращия тип четене. Задълбоченото познаване на днешната читателска ситуация позволява текстът в мрежата да се проблематизира с оглед на хипервръзките, озвучаването, визуализациите и техните ефекти върху образованието. Приносен момент на труда е представянето в образователна перспектива на аналоговия текст с характерната му статичност и съпоставянето му с дигиталния текст с неговата безгранична трансекстуалност. Обстойно и проникновено са изследвани днешното разбиране за текстови граници, проблематичната кохерентност на мрежовия мегатекст, отлаганият катарзис, връзката между текстовата дисперсия и появата на т.нар. разпръснат читател – важни и трудни въпроси пред днешното литературно образование, които в бъдеще неизбежно ще усилят остротата си.

Поставянето на тези въпроси само по себе си е изследователски успех. Иван Велчев прави и следваща уверена крачка – обосновава път за излаз от лабиринта на въпросите. Изходна точка е откритото структурно сходство на дигиталния и аналоговия тип текст, отнасящо се до наличието във всеки от тях на вътрешни връзки и на контактни зони с външния свят. Чрез позовавания на Умберто Еко, Пол Рикъор и Ролан Барт и с оглед на собствен аргументативен проект разработката представя мрежата като комплексна метафора, чието осъзнаване от страна на читателя може да отвори възможности за пълноценен прочит. Идеята на Волфганг Изер за раждане на смисъла при взаимодействието на текста с читателя намира оригинална методическа транскрипция – предложен е образователен дизайн на четенето по модела на мрежовия феномен. Улавяйки латентното присъствие на дигиталния текст в печатния текст на базата на общите им свойства *хиперсвързаност, интерактивност и изменчивост,*

трудът убедително обосновава приложимостта на едни и същи изследователски инструменти и към печатния, и към дигиталния текст. Друг находчив довод в тази перспектива е констатацията за наличие на имплицитна мрежова интенция на текстове като „Септември“ на Гео Милев, „Царамбука“ на Радичков, „Дамската чанта“ от Димитър Динев и др.

Дисертацията дава положителен, но не и безрезервен отговор на въпроса за включването на дигиталната среда в литературнообразователния дискурс. Свързването на класната стая с дигиталния свят се мисли като възможно при съблюдаване на принципа за систематизиране – в противовес на дисперсната същност на цифровия текст. Извеждането на тази каузалност според мен е безусловно необходим жест на въздържаност пред входа към дигиталната вселена, която може да погълне не само литературното образование, но и неговите субекти.

Терминологично прецизният, образцово точен език на труда бива оживяван от проблясващи стилистични фигури със семантична синтезност. Метафората *читател екран*, насочваща към взаимното проникване на текст и читател, отвежда по нов път към тезата за четенето като активност и взаимодействие, при което текстът добива нови значения, а читателят – нови личностни черти. Друга стилистична фигура – сравнението на дигиталната среда с отворена творба, прибавя поредно основание за интегриране на дигиталния и аналоговия текст. Без да пренебрегва различията помежду им, трудът убеждава в релевантността на тяхното училищно битие – въпреки специфичните условия за конструиране на значения и съответното своеобразие на рецепцията.

С разрастването си метафората за екранизиране на текста вмества в себе си изобразяването въобще, в това число при визуалните изкуства, с което идеите на труда се разгръщат към мултимодалния метод на преподаване на литература. Киноизкуството с основание е превърнато в специален изследователски фокус – преди всичко заради близостта между четенето в дигитална среда и някои кинотехники, като монтаж, приближаване и подвижен ракурс. Тази съдържателна перспектива е обвързана с оригинално емпирично изследване, което има за цел да установи отношението на учениците към кино интерпретацията на литературна творба, да провокира размисъл върху превода от един художествен език на друг, да стимулира индивидуалната визия за пресътворяване на белетристичен текст в игрален филм. Данните от проведена с ученици анкета са внимателно анализирани и въз основа на това са направени изводи,

които са приносни за опознаване на рецепцията на художествен текст и на негова екранизация, както и на преценката за тяхното съотнасяне.

Напълно обосновано и очаквано трудът прави преглед на съществуващи онлайн платформи. Анализът на тяхното своеобразие води до извода, че използването им в литературното образование е трудно заради лингвистичната им насоченост, отсъствието на общохуманитарна ориентация и софтуерната недостатъчност по отношение на специфично литературното. Както е известно, формулирането на проблем поначало е израз на висока научна компетентност, но е и залог за нейното по-нататъшно развитие. Едно от важните изходни твърдения на обсъждания труд е за нуждата от осмисляне на дигиталното в литературообразователна перспектива. Рефлексията на труда върху комуникационните системи, използвани днес в училище, също гледа към бъдещето.

Обща, иманентно присъща черта на обсъждания труд е диалектичката устроеност на мисълта, която го движи. Умението за вникване във взаимната обусловеност на наблюдаваните обекти, задълбоченият аналитичен подход, способността за извеждане на закономерности и вътрешни противоречия, за генериране на нови идеи, изводи и обобщения придават на дисертацията ореола на научната самостоятелност, оригиналност и разпознаваемост. Пример за тази изследователска пълноценност може да се даде от всяка страница на дисертацията, но тук ще се ограничи до няколко: концепта за самосъздаване на дигиталното и човека в тяхното взаимодействие; обосноваването на необходимостта от хуманизиране на дигиталния свят, видяно като предпоставка за хуманизиране на вътрешния свят на читателя; виждането за читателя като раздвоен между себе си като предстоящ, способен да открие входи към смисъла на текста, и себе си като настоящ, който обхожда лабиринтите на текста в търсене на смисловите му полета.

Дефинираща характеристика на разработката е синтезният тип оценъчни отсъждания. Образцово в това отношение е типологизирането на дигиталния текст в образователната практика чрез неговите хипервръзки, перспективата на интерактивността, мултимодалното му битие. С присъщата си изследователска стремителност, принципно несъвместима със застиналите форми на познанието, трудът формулира поредния важен въпрос: кое ще се окаже по-силно – когнитивният модел, който дигиталното носи имплицитно в себе си, или устойчивостта на статуквото. Поставената дилема произтича колкото от логиката на самата дисертация, толкова и от

натрупания професионален опит на Иван Велчев като учител със забележителен методически опит – впрочем две взаимосвързани същности.

Училищното дигитално четене дава повод за подемане на въпрос, обсъждан неведнъж и в различни формати от филолозите българисти у нас, но тук представен в цялата му сложност и в актуален контекст: доколко и дали изобщо литературното образование подлежи на административно структуриране отвън, или свободата на търсещата мисъл следва да получи легитимация? Позовавайки се на канадския философ и изследовател на медиите Хърбърт Маклуън, Иван Велчев застава зад виждането за възможната имплозия в държавно охраняваното образователно статукво, представляващо инструмент за възпроизвеждане на управленски стереотипи и човешка еднаквост. Твърдението, че дигиталната култура подкопава бавно, но надълбоко хомогенността на обществото и контрола над него, намира убедителна аргументация. Афористично изведеното подзаглавие „Чета, следователно не съм дефиниран докрай“, заиграващо с известна реплика на Декарт, разгръща аргументативната си енергия, за да кулминира в следващ афоризъм: актът на четенето е бунт срещу опитите за окончателно дефиниране на човека.

Дисертацията полага съвременната феноменология на четенето и в психоаналитична перспектива, за да потвърди по нов начин състоятелността на тезата за уникалното „ставане“ на образа при всяко отделно интерпретиране. Аналогията между четенето и принципа на съня насочва към тълкуване на недоизказаното или премълчаното в текста, към идеята за възстановяване на предполагаемия интегритет на личността – един възможен училищен проект за четене, целящ да проследи психологическата нишка в сложната културна тъкан на текста. За да осветли характера на четенето с неговото едновременно внимание към фикционалното и *вън* от него, трудът се опира на физичния принцип за квантовата суперпозиция, което е поредна находка в теоретично-дескриптивния план на труда. Читателското създаване на текста е представено и през уменията за разшифроване на различните образни кодове – митологичен, религиозен, литературен, и през произтичащия от това ерос на четенето.

Различните изследователски линии, които развива трудът, се събират в едно от важните твърдение с облик на аксиома: „... текст и четене се отнасят помежду си като език и реч“. Това твърдение се разглежда като иманентно свързано с тезата за положеността на читателя в текста (аналогов или цифров) и за формирането на идентичността му при активно взаимодействие с него.

Стойността на дисертацията се дължи и на коректното изследване на причините, поради които теоретично обосноваваните принципи на съвременното четене се оказват далечен идеал за образователната практика у нас. Нормативно предопределеният смислов хоризонт на четенето затруднява раждането на текста като събитие, изключва онази деконструкционност, която е присъща на дигиталната култура, – с пълно основание твърди трудът. Безусловно подкрепям негативната оценка на комерсиализацията на образованието и на бюрократичната му скованост.

Специална част на изследването е посветена на т.нар. актори – теория, управление и практика на образованието. Тук убедително се обосновава нуждата от преформулиране на образователните цели по мрежовия модел на отвореността; от съобразяване с динамичния субект (участниците в образователния процес) и динамичния обект на познанието (литературата); от функционализиране на конструктивисткото виждане за постигане на индивидуални значения на текста; от предефиниране на понятието „знание“; от преодоляване на разминаванията между актора теория и актора управление; от прилагане на мултимодалния подход в литературното образование (тук отново ще изтъкна значението на проведената анкета, като сложа специален акцент върху приноса ѝ за стимулиране креативността на учениците). Образователните перспекции включват и ново скулптиране на субектите на образователния процес – учениците и учителите, освободени от клиентелистко-индустриалния модел на образованието.

Една от забележителните прояви на саморефлексия в обсъждания труд е съпоставката между „трябва да бъде“ и „е“. Пречупен през призмата на дигиталното, критическият патос във финала на труда обхваща символното насилие над учениците, тяхното обезличаване и дехуманизирането на образованието. В тази своя част трудът синтезира една от важните интенции, която под различни форми присъства във всички други части – угриженост за пълноценността и човешкостта на общуването с художествената литература в условията на засилващ се технострес, на все по-ясно проявяваща се култура на моментността и на структурната разсеяност.

Не на последно място следва да посоча още едно достойнство на дисертацията – успешното разгръщане на нейната проблематика не само в онези контактни зони на познанието, без които съвременният методически дискурс е невъзможен – литературознание, езикознание, философия, психология, но и в ред други – теория и управление на образованието, обществени комуникации и информационни науки,

администрация и управление, теория на визуалните изкуства, дори физика. Разширяването на изследователския захват в различни научни полета успешно преодолява естествения риск от недостатъчна задълбоченост и придава на труда чертите на мултидисциплинарност, която работи приносно за решаването на методически проблем.

В обобщение на всичко казано: трудът представлява дързък, но напълно оправдан и резултатен акт на обръщане една към друга на концептуалната и практическата перспектива на четенето в дигиталния свят. За мен научното значение на дисертацията е несъмнено и убедено потвърждавам самооценката на Иван Велчев за приносните ядра на разработката му. Бих искала да изтъкна новостта на поставения методически въпрос и обогатяването на научния дискурс с познание, което сема в себе си висока теоретична компетентност, практически опит и оригинален изследователски подход. Всичко това дава възможност идеите, изложени в труда, да съдействат за постигането на по-доброто качество на литературното образование у нас.

Без колебание бих казала, че обсъжданият труд предизвиква интелектуално удовлетворение и че е значима реплика в научния дебат за литературното образование в постмодерната читателска ситуация.

Препоръка

Препоръката, която отправям, произтича не от някаква съдържателна недостатъчност на дисертационния труд, а от желанието ми Иван Велчев да продължи изследователската си работа в посока, която смятам за интересна и важна: да изложи вижданията си за целеполагането в литературното образование и за основните аспекти на неговото осъществяване, ако / когато то се освободи от оксиморона „образователни стандарти“.

Автореферат

Авторефератът представя вярно съдържанието на дисертационния труд. Структурните и съдържателните му характеристики съответстват на изискванията за този жанр.

Публикации

Различни аспекти на дисертационния труд са представени в седем публикации, част от които – в реферираното списание „Български език и литература“, а останалите – в престижни електронни и книжни издания с национална видимост.

Заключение

Представените в настоящата рецензия приноси научно-приложни резултати ми дават основание да предложа на уважаемите членове на научното жури да присъдим на Иван Велчев Велчев образователната и научна степен доктор в професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по ... (Методика на обучението по литература).

7 май 2021

Доц. д-р Огняна Георгиева-Тенева